

ČESKÁ LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ (ČESKÁ MODERNA)**Josef Svatopluk Machar****Antonín Sova****Petr Bezruč****Fráňa Šrámek****Karel Toman****František Xaver Šalda**

Nespokojenost se stavem společnosti, která procházela celou Evropou, provázely v české literatuře navíc zvláštní okolnosti. Nebyl dovršen zápas o svobodu národa, a stále více se projevoval rozpor mezi realitou a nenaplněnými ideály. Určitým projevem byl tzv. boj o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Tento spor se týkal ovšem především české vědy a také žurnalistiky. Mnohem „literárnější“ charakter mělo vystoupení autorů Manifestu české moderny. Toto svolání, otištěné r. 1895 v časopisu Rozhledy podepsala řada mladých umělců a politiků, jeho hlavními autory byli básník a prozaik **J. S. Machar** a kritik **F. X. Šalda**. V literatuře se tak začaly projevovat nové umělecké směry, především symbolismus a impresionismus.

JOSEF SVATOPLUK MACHAR (1864-1942) byl první, kdo polemicky vystoupil proti dosavadní české poezii a proti morálce tehdejší společnosti. Jeho vystoupení bylo na tehdejší poměry nebyvale prudké, získal si jím nejen množství nepřátel, ale i značný počet věrných stoupenců.

Z jeho vlastní básnické tvorby jsou známy sbírky básní **Confiteor**, **Zde by měly kvést růže**, **Tristium Vindobona**. Machar nejdřív odmítá vše, co ho obklopuje, avšak tato jen kritická pozice ho neuspokojuje a hledá nějaký životní klad, který nakonec nalézá v antickém starověku rozsáhlým cyklem **Svědění věků**. Láska k antice, především k Římu, ho pak neopouští po celý život, i když ostatní jeho názory se podstatně proměňují. Tomu odpovídá i jeho působení v různých funkcích přes vysokého vojenského hodnostáře až k nevrlému pravicovému kritikovi Československé republiky.

Macharovým vrstevníkem a jedním z nejvýznamnějších básníků generace devadesátých let je **ANTONÍN SOVA (1861-1926)**. Byl synem venkovského učitele. Po maturitě studoval v Praze práva, pak byl úředníkem pražského magistrátu a nakonec se stal ředitelem Městské knihovny. Sova bývá označován za básníka českého impresionismu a symbolismu. Jako impresionistické, vycházející z konkrétního vizuálního dojmu, jsou označovány především sbírky přírodní lyriky **Květy intimních nálad**, **Z mého kraje**; v nich jako by Sova unikl z bolestných konfliktů doby do rodné jihočeské krajiny. Výrazně symbolickými, bohatě obraznými jsou básnické sbírky z posledních let 19. století, **Zlomená duše** a **Vybouřené smutky**. Později si vytváří jakousi neurčitou představu budoucí společnosti, nastupuje romantismus činu a patos aktivního boje. Charakteristická je v tomto smyslu sbírka **Dobrodružství odvahy**. Vedle této společensky angažované lyriky píše Sova i milostnou a přírodní lyriku, v níž se jako hra protikladů objevuje touha po samotě i strach z ní, víra v milostné štěstí i obavy a skepse. V posledních letech svého života píše těžce nemocný básník promyšlenou reflexivní i přírodní lyriku, podnětenou posledním návratem do rodného kraje.

Významné místo v české literatuře na přelomu století zaujímá dílo **PETRA BEZRUČE (1867-1958)**. Vynořilo se tak rychle, že se na první pohled vymykalo souvislostem se všemi literárními proudy, a stejně tak, překvapivě bylo ukončeno, i když se Bezruč čas od času přihlásil novou básní (nejcennější a nejrozsáhlejší z nich je **Stužkonoska modrá**).

Petr Bezruč (vl. jménem Vladimír Vašek) je synem známého slezského národního buditele Antonína Vaška. Studoval gymnázium v Brně a klasickou filologii v Praze. Nedostudoval však a stal se úředníkem nádražní pošty. Pro vznik životního díla měl největší význam pobyt v Místku, kde poznal národnostní i sociální poměry tamějšího kraje. Bez významu patrně nebyl ani milostný vztah, jež v těchto letech prožil. Jádrem jediné Bezručovy básnické sbírky **Slezské písně** vzniklo však zřejmě později, v letech 1899 a 1900, kdy Bezruč těžce onemocněl a počal posílat jednotlivé básně redaktoru Času Janu Herbenovi, který je ihned otiskoval, aniž věděl, kdo je jejich autorem. Po prozrazení pseudonymu zakázal Bezruč další publikaci svých veršů a teprve r.1903 dovolil vydání Slezského čísla a r.1909 poprvé vyšla jeho knížka pod názvem Slezské písně. Slezské písně jsou jedinečnou básnickou sbírkou v celé české poezii.

Výrazným představitelem mladší umělecké generace devadesátých let byl **FRÁŇA ŠRÁMEK (1877-1952)**, básník, prozaik, dramatik i publicista. Narodil se v Sobotce, stěhoval se s rodiči po různých místech v Čechách, z nich nejmilejší mu zůstal rodný kraj a Písek. Začal studovat práva, ale po návratu z vojny se plně věnoval literatuře a spolupracoval s anarchistickým hnutím. Pro protimilitaristické projevy byl několikrát vězněn. Celou první světovou válku strávil na různých frontách. Po válce zanechal politické aktivity a sblížil se nejvíce s okruhem spisovatelů kolem Karla Čapka.

Mladistvá touha po citovém štěstí a radostných prožitcích smyslů však narážela na konvence měšťáckého světa, na násilí a z něj plynoucí války. První knížka **Života bído, přec tě mám rád** vyjadřovala ve svých básních jak trýzeň citových a milostných krizí, tak i motivy lidské bídy a ztroskotání. Sbírkou **Splav** vyznívá jako oslava pozemského bytí, opojení životem a přírodou. Ze stejné doby je a obdobnou myšlenkovou náplň má i hra **Léto**, příběh citových zmatků mladého chlapce, odehrávající se za horkého letního večera v krásné přírodní scenérii. Do tohoto okruhu prací patří i o něco starší Šrámkův román **Stříbrný vítr**. V něm se sice Šrámek loučí s pošetilostmi mládí, stále však stojí na jeho straně. Po první světové válce se vyznění Šrámkových prací mění. Napíše ještě román **Tělo**, oslavující tělesnou lásku, ale vyjádřením této proměny je především drama **Měsíc nad řekou**, melancholická tragikomedie o prchavosti mládí i usmířením nad plynoucím časem.

Jeho vrstevníkem je **KAREL TOMAN (1877-1946)**, jeden z básníků tzv. mladší generace devadesátých let. Karel Toman (vl. jménem Antonín Bernásek) pocházel z rolnické rodiny. Nedokončil studium práv, střídal různá místa úřednická a redaktorská. Mnoho cestoval, především pěšky, po západní Evropě. Po první světové válce byl zaměstnán v knihovně Národního shromáždění.

Toman byl především lyrik, ve svém díle nesmírně úsporně vyjádřil vzpouru člověka na přelomu století, odpor k obklopující ho společnosti, ale i touhu po životním kladu a lásku k rodné zemi. Všechny Tomanovy rozsahem nevelké sbírky, počínaje bolestně zjitřeným **Torzem života** a **Melancholickou poutí** a konče vyrovnaným **Stoletým kalendářem**, jsou plny bohaté konkrétní obraznosti, hlubokého uvažování o životě a jedinečně využívají zvukových a melodických hodnot českého jazyka.

Mezi další autory patří i anarchista **VIKTOR DYK (1877-1931)**, autor rozervaných protispolečenských sbírek **A porta inferi (Před branou pekla)** a **Satiry a sarkasmy**. V průběhu první světové války dochází k vyrovnanosti básníka a další sbírky vyjadřují usmíření a rovnováhu (**Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno**). Dykova lyrika vyvrcholila sbírkou **Devátá**

vlna, v níž jako by předpovídal blížící se smrt. Úspěchu dosáhl také svými dramaty, především hrou **Zmoudření Dona Quijota**. Umělecky nejnynější prózou je pak novela **Krysař**, v níž výborným způsobem zpracoval známou německou pověst o krysaři z Hammeln, jenž se mstí na lidech, kteří, jak bývá zvykem, nedodrželi slovo. Zklamany a rozlíčený krysař nechává celé město, stejně jako krátce před tím krysy, zahynout.

Filosofickým duchem české moderny se stal **OTOKAR BŘEZINA (1868-1929)**, vlastním jménem Václav Jebavý. Březinovo dílo je prostoupeno osobní bolestí a nejistotou. Obrací se do vlastního nitra, stejně jako k tajemným dálkám, vesmíru a smrti. Základem jeho básní je bohatství metafor a symbolických obrazů. Sbírkky: **Tajemné dálky, Svítání na západě, Větry od pólů, Stavitelé chrámu, Ruce**.

Podobně filosoficky zaměřený je egocentrický myslitel **LADISLAV KLÍMA**, který ve svém díle provokuje nekonvenčním myšlením a téměř nečeským subjektivním pohledem na svět a na českého člověka. Z jeho rozsáhlé prozaické tvorby, v níž se mísí filosofické hodnocení světa a bizarní příběh lze zmínit především **Utrpení knížete Sternenhocha, Vteřina a věčnost, či Slavnou Nemesis**.

Dekadenci (reakci umělců na celkový úpadek společnosti a mravních hodnot) zastupuje dvojice jemných subjektivních lyriků **JIRÍ KARÁSEK ZE LVOVIC** a **KAREL HLAVÁČEK (Pozdě k ránu, Mstivá kantiléna)**. Mezi buřiče a anarchisty také patří **STANISLAV KOSTKA NEUMANN, JIRÍ MAHEN, JAROSLAV HAŠEK** a **FRANTIŠEK GELLNER**. Významná i naturalismus **KARLA MATĚJE ČAPKA - CHODA (Kašpar Lén mstitel, Turbina)** a **ANNY MARIÍ TILSCHOVÉ. (Alma Mater, Fany aj.)**

Lze říci, že literatura České moderny započala skutečně moderní literární tvorbu českých autorů, která se důsledně snažila především o umělecké vyjádření, nikoli pouhé národní obrození. Tím se zásadně odlišovala od předchozích generací autorů a vytvořila tak základ světoznámých českých autorů 20. století.

LITERATURA STOLETÍ DVOU SVĚTOVÝCH VÁLEK

1. POLOVINA 20. STOLETÍ

1. polovina 20. století je především ve znamení 2 světových válek a s nimi souvisejícími totalitními systémy v Evropě – komunistickým, nacistickým a fašistickým. Tvorba spisovatelů odráží z velké části i reakci na tato uspořádání společnosti.

První světová válka znamenala katastrofický zlom ve vývoji tehdejšího kapitalismu i dosavadních politických programů. Ukázalo se také, že vymoženosti techniky je možno snadno zneužít. Zklamala také oficiální česká politika, která zůstala loajální k Vídni. Teprve v průběhu války, která od základu zpřevracela celou Evropu, se začala zřetelněji rýsovat cesta k vyřešení národních problémů. Živelný odpor proti válce a proti habsburské monarchii se měnil v naději na státní nezávislost. Těmto náladám vyšel vstříc Manifest českých spisovatelů, kteří 17. května 1917 vystoupili s projevem adresovaným Českému poselstvu na říšské radě. Více jak 200 umělců žádalo na českých poslancích, aby v době, kdy se bude rozhodovat o budoucnosti evropských národů, se co nejrozhodněji zastali českých práv a požadavků. Události pak pokračovaly překotným způsobem. Po porážce Německa i Rakousko-Uherska dochází 28. října 1918 k vyhlášení samostatného česko-slovenského státu. Tato skutečnost byla přijata s obecným nadšením a nadějemi. K rozvoji došlo i v samostatné české a slovenské literární tvorbě. Ta byla po tvůrčí umělecké stránce značně různorodá.

Vnitřní členění meziválečné literatury je dost obtížné, meziválečné období je poměrně krátké, většina významných autorů svým dílem prochází celým obdobím. Přesto existují určité příznaky, které umožňují charakterizovat menší časové úseky. Třicátá léta sice znamenají určitou normalizaci poměrů, na druhé straně však je tento stav okamžitě narušován, nejprve velkou hospodářskou krizí a ještě silněji nástupem nacismu, který na počátku třicátých let ovládá sousední Německo.

Typické jsou dva základní charakteristické rysy české literatury mezi světovými válkami:

- Určité provázanost autorů s politickými událostmi, či přímo stranami.
- Rozrůzněnost směrů a proudů (spisovatelé realisté, příslušníci nejmladší nastupující generace, která se profilovala z části jako tvůrci tzv. proletářské poezie, části jako tzv. poetisté, surrealistická skupina, autoři prózy psychologicky zaměřené, experimentující, stejně jako katolicky orientovaná tvorba, či tvorba zaměřená na historii či venkov).

ČESKÁ POEZIE MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Jiří Wolker

Josef Hora

Jaroslav Seifert

Konstantin Biebl

Vítězslav Nezval

František Halas

Jiří Orten

Vladimír Holan

František Hrubín

Jakub Deml

Typické pro českou poezii 1. poloviny 20. století je rozrůzněnost, která ale u většiny autorů kráčela spolu s politickou angažovaností (Proletářské poezie, socialistická tvorba). Výrazným

vkladem do světové literatury pak byla především tvorba surrealistů a poetistů – ryze českým básnickým fenoménem).

K rozvoji Proletářské poezie přispěla celá řada básníků i prozaiků, z nich byl nejstarším **JOSEF HORA** (1891-1945), který měl na počátku dvacátých let úlohu jakéhosi učitele. Pocházel z rolnické rodiny v Dobříni u Roudnice. Studoval práva v Praze, ale po studiu se věnoval jen novinářství a literatuře. Byl básníkem, prozaikem i literárním kritikem, základní význam v jeho díle má však poezie. Jeho první knížka veršů pochází z doby počátku první světové války. První poválečná sbírka **Strom v květu** je nesena dobovým vitalismem, radujícím se z přežití válečných hrůz. Po této sbírce vydává Hora rychle za sebou tři sbírky proletářské poezie **Pracující den** (1920), **Srdce a vřava světa** (1922) a **Bouřlivé jaro** (1923). Přelomem v Horově poezii je sbírka **Itálie**, případně sbírka **Struny ve větru** (1927). Zde a v dalších knížkách se objevuje motiv času, Horova poezie se stává subjektivní a křehkou. To se plně projevuje v **Máchovských variacích** (1936), vydaných ke stému výročí smrti K. H. Máchy. Vědomí tradice a lásky k rodné zemi prolíná poslední Horovy sbírky **Domov a Jan houslista**.

Horova literární činnost byla všestranná a neomezovala se jen na poezii, významná je i jeho práce literárně kritická, publicistická, mimořádně významná pak i činnost překladatelská (Puškinův Eugen Oněgin, Lermontovův Démon aj.).

Za nejvýznamnějšího představitele proletářské poezie je považován **JIRÍ WOLKER** (1900-1924). Narodil se v prostějovské měšťanské rodině, v Praze studoval práva a seznámil se zde s řadou mladých umělců. První verše psal již na gymnáziu, je na nich vidět silný zážitek z četby dekadentních autorů. Později se orientoval k lyrice odmítající válku ve jménu pokorného srdce a vůle k sbratření všech lidí i všech věcí. O tuto představu se opírá první Wolkrova sbírka **Host do domu** (1921), která je jasným dokladem přechodu básníka od vlastního nitra k vnějšímu světu. Míni, že pokorou lze změnit svět tak, aby byl všem milý a aby v něm vládla družnost a harmonie. Do sbírky *Host do domu* byla po Wolkrově smrti přičleněna báseň **Svatý Kopeček**. Tato rozsáhlá skladba, psaná pod vlivem Pásma francouzského básníka Apollinaira, je svéráznou autobiografií. Wolker v řadě obrázků přehlíží své dětství a mládí. Zpovídá se ze svého vztahu ke světu a vypráví o svém politickém vyhraňování. O dalším posunu básníka vypovídá druhá sbírka **Těžká hodina** (1922). Wolker se obrací k lidským i sociálním konfliktům, což vyvrcholilo v sociálních baladách (např. **Balada o očích topičových**). Podobný charakter má i jeho prozaická tvorba, např. **O milionáři, který ukradl slunce**.

Druhým nejvýraznějším představitelem mladé básnické generace je **JAROSLAV SEIFERT** (1901-1986), náš dosud jediný nositel Nobelovy ceny za literaturu (1985), začínající jako autor **Proletářské poezie**, který později přechází k **Poetismu**. Jako rodák z proletářského předměstí Prahy-Žižkova měl přirozeně blízko k pocitům velkoměstského dítěte včetně opojení z moderní techniky. Revoluce se v jeho uměleckých představách stávala radostnou událostí, která splní touhy chudých po štěstí. Tak je tomu v Seifertově prvních sbírkách **Město v slzách** (1921) a **Samá láska**. Ve dvacátých letech opouští proletářskou poezii, přiklání se k poetismu vlastní cestou básnického zobrazení všední skutečnosti a především žen a lásky. Dokladem je například sbírka **Na vlnách TSF** (1925), **Slavík zpívá špatně** (reakce na pobyt v SSSR). Po poetistickém období přichází a dlouhou dobu trvá období, kdy Seifert píše pravidelné melodické verše, vycházející ze vzpomínek na dobu dětství a vytvářející fiktivní, trochu melancholický svět. Tato situace přetrvává i dobu druhé světové války a trvá i po ní. Tak je tomu například ve sbírkách **Ruce Venušiny** (1936), **Kamenný most** (1944) i **Šel malíř chudě do světa** (1949). V šedesátých a sedmdesátých letech opouští Seifert harmonickou formu a obsah svých básní převádí do reflexivní roviny. Verše se stávají nepatetickými obrazy uprostřed proudícího života,

například ve sbírkách **Koncert na ostrově, Odlévání zvonů, Halleyova kometa, Deštník z Piccadilly, Morový sloup** (1981). Zajímavá je kniha vzpomínek **Všecky krásy světa**.

Vůdčích představitelem Poetismu byl **VÍTĚZSLAV NEZVAL** (1900-1958). Počátky Nezvalovy tvorby spadají hluboko do dvacátých let, kdy přichází po maturitě a krátkém studiu v Brně do Prahy. Avšak ani v Praze nedostudoval, stal se nezávislým spisovatelem. Sprátelil se s mnoha umělci, účastnil se kulturního i politického dění u nás a jeho význam jako umělce neustále rostl. Jako osobitý básník se představil první sbírkou **Most** (1922), čerpající ze zážitků dětství a mládí.

Brzy nato se sblížil s mladými umělci z Devětsilu (Karel Teige), směřujícím tehdy již k poetismu, a stal se vůdčí osobností tohoto sdružení. Cílem tohoto hnutí bylo zbavit poezii ideologie a účelnosti, kdy jedinou její úlohou je „**býti básní, hrou obrazotvornosti, květem koruny života**.“. Jeho druhá knížka **Pantomima** (1924) byla vlastně programovým manifestem tohoto směru. Pantomima je složitý celek, skládá se z drobných hříček, divadelních a pantomimických scének, básnických manifestů i programových citátů. Příznačná pro tehdejšího Nezvala je báseň **Podivuhodný kouzelník**. Toto Nezvalovo tvůrčí období vrcholí souborem **Básně noci** (1930). Základem tohoto souboru je básnická skladba **Akrobat**, podobenství o osudu poezie v současném světě. Na ni navazuje báseň **Edison**, oslava tvůrčí práce a vynalézání, v níž se střídá dvojí atmosféra, radostná, optimisticky vyjadřující odvahu, a současně i atmosféra úzkosti a stesku.

V třicátých letech se Nezvalova tvorba rozbíhá několika směry. Časté jsou, v tehdejších sbírkách hravé fantazijní motivy, odrážející zálibu v bizarních předmětech a v citovém imaginárním životě člověka. Důležitým mezníkem je jeho setkání se surrealismem (básnickém směru, stavějícímu především na psychickém automatismu), hlavně pod vlivem jeho francouzských představitelů. Píše sbírky **Žena v množném čísle, Praha s prsty deště, Absolutní hrobař**. V r. 1938 se Nezval rozešel se surrealistickou skupinou, neboť bezprostřední ohrožení republiky mobilizovalo básníka na obranu státu. Charakteristická je v tomto smyslu kniha **Pět minut za městem** (1940). Neobyčejným Nezvalovým úspěchem této doby bylo i jevištní přebásnění románu francouzského spisovatele Prévosta, **Manon Lescaut, Tři mušketýři, Schovávaná na schodech**. Po druhé světové válce se Nezval stává jedním z nejvýznamnějších umělců komunistické tvorby. Zapomněl na své nejlepší básnické období před 2. světovou válkou a svou tvorbou i politickými postoji se stal smutným služebníkem totalitní moci.

Významným představitelem poetismu je také **KONSTANTIN BIEBL** (1898-1951), autor sbírek **S lodí, jež dováží čaj a kávu, Zloděj z Bagdadu, Zlatými řetězy, Nový Ikaros, Nebe, peklo, ráj** a dalších. K vývoji poetismu přispěl především svými experimenty, slovními hříčkami a obrazností, kterou čerpal především ze svých cest do Orientu a hlavně Jávy. Později se stal i vůdčí osobností českého surrealismu. Po druhé světové válce nepodlehł módnímu socialistickému schematismu a stále lpěl na pro něj typické vybroušené symbolické řeči, plné metafor. Stál tak poněkud osamocen.

Básníkem Poetistou, byť poněkud jiného charakteru, byl **FRANTIŠEK HALAS** (1901-1949). Syn brněnského dělníka, socialisty stejného jména, prožil své dětství v hrůzně bídě a otřesech první světové války. Z nich pocházel i Halasův tragický životní pocit, stálý svár života a představy smrti a nicoty. Tento pocit byl však provázen úpornou snahou po jeho překonání a úsilím sladit uměleckou tvorbu s občanským postojem. Halas ve svém uměleckém vývoji sice prošel vlivem proletářské poezie a poetismu, jak je zřejmé z jeho prvotiny **Sépie** (1927), avšak již od další sbírky **Kohout plaší smrt** uplatňuje osobité vidění světa. Halase nepřetržitě znepokojovaly otázky smyslu života a smrti, pochyby o účelu vlastní tvorby a jejím poslání,

což vše mělo motivaci v zážitcích z dětství a vzpomínkách na matčinu smrt. Básník klade sice velký důraz na básnický obraz a metaforu, avšak všude u něho dochází k silnému významovému napětí, k složitému spojování protikladných představ. Z toho všeho vzniká dojem nemelodičnosti a přerývanosti verše. Tyto překonává sbírkami **Tvář** a **Hořec**. Přes tyto své vlastnosti byl schopen vytvořit i básně reagující na ohrožení ČSR před 2. světovou válkou i na okupaci. Sbírkou **Dokořán** a **Torzo naděje** (1938), v níž básník nalézá důvěru a naději v přimknutí k rodné zemi, k jejímu lidu a k jeho minulosti. Obdobným patosem jsou neseny Halasovy sbírky z doby války, **Naše paní Božena Němcová** (1940) a často jinotajné **Ladění** (1942). Po osvobození, které Halas uvítal básní Barikáda, píše dále verše společensky angažované, jeho poslední sbírka je příznačně nazvaná **V řadě** (1948), avšak nikdy, zřejmě pod vlivem celého svého předcházejícího uměleckého vývoje a stále živých životních zkušeností, nepropadá pocitu zjednodušování. Až za osm let po básníkově smrti, v době částečného politického uvolnění, vychází Halasova poslední básnická sbírka **A co?** (1957). V ní se prolíná vědomí odpovědnosti za osud společnosti s tragickým pocitem pramenícím z poválečného totalitního vývoje naší země.

Z dalších významných básníků je nutné se zmínit o **Jakubu Demlovi**, **Jiřím Ortenovi**, **Vladimíru Holanovi** a **Františku Hrubínovi**.

Mezi českými autory hledal **JAKUB DEML** (1878-1961), stejně jako Jan Zahradníček a další katolicky orientovaní autoři, oporu své existence v ideách náboženských. Jakub Deml používá ve své tvorbě surrealistickou metodu psychického automatismu spojeného s volnou imaginací (obrazotvorností). Dává přednost záznamu svých snů, které vysvětluje jako zjevení. Díky této své obrazotvornosti a neklidu se mnohokrát dostává do rozporu s duchovní hierarchií (které jako kněz musí dodržovat), tak i se světskou mocí, dosahuje tím ale výrazného citového účinku. Mezi nejvýraznější díla patří **Hrad smrti**, **Miriam**, **Moji přátelé**, **Můj očištec**, **Tanec smrti**, **Zapomenuté světlo**.

Nadějí nejmladší básnické generace před druhou světovou válkou a na počátku okupace byl **JIRÍ ORTEN**, vl. jménem Ohrenstein (1919-1941). Ve svých počátcích vyšel z lyriky Halasovy, s níž sdílel pesimismus, u něho ještě živěný úzkostí z ohroženého židovství. Jeho umělecký vývoj je zkoncentrován do tří čtyř let, kdy vydal čtyři básnické sbírky – **Čítanka jaro** (1939), **Cesta mrazu**, **Jeremiášův pláč**, **Ohnice** (1941). Všechny sbírky jsou neseny stejnou notou – osamocenost a úzkost autora.

Podobně jako František Halas, hledá nové neotřelé básnické obrazy i **VLADIMÍR HOLAN** (1905-1980). I u něj převažuje tragický pocit života, symbolistické a poetické hříčky. Z rozsáhlé tvorby lze uvést jenom zlomek – **Triumf smrti** (1930), **Vanutí**, **Oblouk**, **Záhřmotí** (1940), **Panychida** (1945), **Noc s Hamletem**, **Smrt a sen a olovo** (1966).

Dlouhou cestou hledání prošel **FRANTIŠEK HRUBÍN** (1910-1971). Jeho předválečná tvorba vyjadřovala spíše soucit s trpícími, po válce vycházejí **Chléb s ocelí** a **Jobova noc**, **Nesmírný krásný život**, **Hirošima**, v nichž dochází ke střídání optimistických veršů s pocity hluboké deprese. Po sérii drobných sbírek vydává stěžejní lyrické skladby a dramata – **Srpnová neděle** (1958), **Křišťálová noc** (1961), **Romance pro křídlovku** (1962). Pozoruhodná je i jeho prozaická **Zlatá reneta** (1964) – vzpomínková novela o návratu do kraje svého mládí. Hrubín proslul také svou tvorbou pro děti – **Říkejte si se mnou**, **Říkejte si pohádky**, **Dvakrát sedm pohádek**.

ČESKÁ PRÓZA MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Ivan Olbracht
Jaroslav Hašek
Karel Čapek
Vladislav Vančura
Václav Řezáč
Jaroslav Havlíček
Eduard Bass
Karel Poláček

V oblasti prózy se výrazně projeví autoři realistické, sociálně orientované, socialistické, katolické, historické, venkovské, psychologické i experimentální tvorby. Pro naši potřebu se zmíníme pouze o nejvýraznějších osobnostech.

IVAN OLBRACHT (1882-1952), vlastním jménem Kamil Zeman, byl synem spisovatele Antala Staška. Studoval původně práva, později filozofii, studia však nedokončil a stal se novinářem. Byl redaktorem sociálně demokratických novin ve Vídni, později, od jejího založení, pracoval v KSČ, na protest proti její bolševizaci Klementem Gottwaldem v roce 1929 spolu s 20 dalšími spisovateli z KSČ vystoupil. Začínal jako autor fejetonů, psal také verše a pokoušel se i o drama. Jeho první knížka **O zlých samotářích** (1913) obsahuje tři povídky ze života lidí žijících na okraji společnosti, tuláků a komediantů. Podobné postavy se objevovaly i u jiných autorů, Olbracht byl však ve své tvorbě neobyčejně osobitý. K postavám vnitřně osamoceným se Olbracht vracel i v dalších pracích (**Žalář nejtemnější**). Významný je jeho velký společenský román **Podivné přátelství herce Jesenia** (1919), jímž reagoval na hlubokou duchovní krizi způsobenou první světovou válkou. Román se odehrává v pražském uměleckém prostředí a výrazně se v něm objevuje dvojnický motiv. Po vzniku samostatného státu se Olbracht podílel na řešení aktuálních politických problémů doby, především prostřednictvím své tvorby. Do této souvislosti patří tři svazky reportáží **Obrazy ze soudobého Ruska** (1920 až 1921, později nazvané Cesta za poznáním). Snahou dát čtenářům politické poučení je nesen jeho román **Anna proletářka**. V třicátých letech, kdy Olbracht přestal být redaktorem, věnoval se intenzívně beletrii. Překládal z němčiny a hlavně našel novou tematickou oblast pro svou literární práci v tehdejší Podkarpatské Rusi. Několikrát navštívil tuto zem, přitahovala ho krása přírody, drastická bída obyvatel i spletité společenské poměry. Překvapila ho i existence prastarých mýtů a legend. Z hlubokého poznání Podkarpatské Rusi vytěžil několik žánrově odlišných knih, reportáže **Hory a staletí**, román **Nikola Šuhaj loupežník** (1933) a knihu povídek **Golet v údolí** (1937). Za okupace nemohl Olbracht vydávat nové práce. Svou pozornost proto obrátil ke starým klasickým dílům a převyprávěl některé příběhy, zejména pro mládež. Tak parafrází bible vznikly **Biblické příběhy**, parafrází starých českých kronik kniha **Ze starých letopisů**. Nové původní práce Olbracht již nepsal, přepracovával a upravoval svá starší díla.

Ze stejné generace jako I. Olbracht je i další český prozaik, jehož dílo vrcholí v prvních letech samostatného státu. Je jím **JAROSLAV HAŠEK** (1883-1923), opilec, anarchista a věčný tulák, autor známého románu o dobrém vojáku Švejkovi. Literárně začal tvořit začátkem století. Po nezdařených studiích se učil drogistou, později se živil jen novinářstvím (redaktor **Světu zvířat**) a literaturou. Rád se toulal nejen po Čechách, ale i po sousedních zemích. Základem Haškových próz byly konkrétní postřehy a skutečné zážitky. Už v těchto prvních povídkách se začíná rýsovat postava lidového chytráka, která posléze vykryštovala v typ Švejka. Hašek nenáviděl přetvářku a sentimentalitu, ironicky reagoval na dojemně sladkobolné sociální verše,

ale i na politiku stran. Jakousi parodií na celý tehdejší politický život je založení Strany mírného pokroku v mezích zákona, s níž kandidoval do Říšského sněmu. Stanovy, ale i další příběhy spjaté s touto stranou jsou obsahem prózy **Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona**. Už před první světovou válkou se v Haškových pracích objevuje postava Švejka. Znovu se k ní vrátil za války, kdy jako redaktor legionářského časopisu napsal povídku **Dobry voják Švejk v zajetí**. Brzy nato se Hašek s legiemi rozešel a vstoupil do Rudé armády. Pracoval jako organizátor a novinář a zanechal svých starých bohémských zvyků (přestal pít). V r. 1920 se vrátil do Československa a vše vešlo do starých kolejí bohémského tuláctví. Avšak ze světové války si přinesl Hašek velkolepý plán napsat osudy prostého člověka, který si ve válečném běsnění snaží zachránit vlastní zdravou kůži. Tak vzniklo dílo **Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války**. Práce začala vycházet v sešitech v březnu 1921, na počátku roku 1923 však autor zemřel, románová kronika dospěla pouze ke čtvrtému dílu, který zůstal nedopsán. V té části, která byla napsána, líčí Hašek osudy svého hrdiny od počátku války, jak je prožívá v Praze a v dalších českých a maďarských městech až na haličské frontě. V románu vystupuje řada postav nejrůznějšího společenského zařazení; konfrontováním jejich postojů zesměšňuje Hašek vše, co reprezentuje moc a státní autoritu, a dává věcem i jejich přirozenou míru a váhu.

KAREL ČAPEK (1890-1938) začal literárně tvořit mnohem dříve, už před první světovou válkou. Syn lékaře, vystudoval v Praze filozofii. Významný byl pro něho pobyt v Paříži, kde byl společně s bratrem Josefem. Byl jedním z nejbojovnějších obránců moderních směrů, jedním z iniciátorů **Almanachu na rok 1914**. Za první světové války byl chovatelem, později novinářem, od roku 1921 redaktorem Lidových novin. Významně se podílel na vytváření kultury první republiky.

První prózy začal Karel Čapek psát společně s bratrem Josefem (**Zářivé hlubiny, Krakonošova zahrada**). Jeho první samostatné práce vznikaly už za první světové války (**Boží muka, Trapné povídky**) a byly válkou silně ovlivněny. Válka, nesmyslná z hlediska jedince, učinila pochybnými všechny současné hodnoty. Čapek je skeptický, přesto se však úporně snaží odhalit smysl života. V dvacátých letech začalo Čapkovo nejplodnější období dramatické. První jeho hrou byl **Loupežník**, jehož náčrt vznikl už před první světovou válkou. Válkou byla ovlivněna utopická hra **RUR**, varovná výstraha před zmechanizováním člověka, před pouhou honbou za prospěchem. Utopický námět má i drama **Věc Makropulos**. Čapek v něm odmítá radikální proměnu současného stavu (jde o maximální prodloužení lidského života), který přináší podle jeho názoru daleko víc utrpení než prospěchu. Fantastický námět mají i další romány **Továrna na Absolutno** (1922), či **Krakatit** (1924), který vyznívá jako varování před zneužitím převratných vynálezů, v symbolické rovině je ale Krakatit výrazem lidského zla obecně. Čapek často využíval rozmanitých uměleckých postupů. Dokázal to například cyklem detektivních příběhů shrnutých do dvou knih **Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy** (1929). Charakteristické pro tyto prózy bylo spojení dějového příběhu s otázkou, jak člověk pozná, jaké jsou mravní hodnoty jeho života. Tyto komplikované závěry byly pak dovršeny ve třech románech z let 1933 -1934 - **Hordubal, Povětroň a Obyčejný život**. V těchto prózách Čapek vykládá lidské osudy z různých hledisek a dospívá k myšlence nejrůznějšího výkladu lidské osobnosti, nemožnosti dopátrat se pravdy, a tím téměř nemožnosti člověka hodnotit chování druhého. Po trilogiích Čapek pateticky protestuje proti fašismu a nastupujícímu německému nacismu. Prvním dílem tohoto druhu je **Válka s mloky**, opět román s utopickým námětem. Mloci, obdoba robotů, žijí jako bezduší tvorové zneužívaní k jakýmkoliv cílům. Dalším takovým dílem je drama **Bílá nemoc**, v němž zdůrazňuje, že nestačí jen pozorovat a komentovat, ale že je nutno i jednat. V posledním dramatu **Matka** (1938) ukazuje, že neúčastí nelze zachraňovat ohrožené lidstvo, a proto hlavní postava hry, matka, posílá svého posledního syna bránit ohroženou vlast.

Nové cesty hledal Čapek i v próze. V **První partě**, což je příběh skupiny horníků snažících se zachránit zasypané druhy, ukazuje význam „chlapské“ solidarity. V údajně nedokončeném románu **Život a dílo skladatele Foltýna** (1939) líčí slabocha, umělecky ambiciózního, leč neschopného hudebního skladatele. Čapek se v románu zaměřil na otázku charakternosti a morální odpovědnosti umělce.

Z bohaté tvorby Karla Čapka je nutné uvést divadelní hry **Adam Stvořitel**, **Ze života hmyzu**, povídky **Dášeňka čili život štěněte**, **Devatero pohádek**, **Apokryfy**, **Marsyas, čili na okraj literatury**, **Hovory s TGM**, známé cestopisy (**Výlet do Španěl**, **Obrázky z Holandska**, **Italské listy**, **Anglické listy**, **Cesta na sever**).

Jen o rok mladší než Čapek je další prozaik a dramatik, plně vyzrávající v třicátých letech, a to **VLADISLAV VANČURA** (1891-1942). Narodil se jako syn hospodářského správce, dětství a mládí prožil na několika místech ve středních Čechách, nejmilejší mu zůstaly vzpomínky na Davli a řeku Vltavu. Vystudoval medicínu, stal se lékařem na Zbraslavi, ale věnoval se hlavně literární tvorbě. Za činnost v ilegálním hnutí byl za heydrichiády zatčen a popraven.

Vančura vstoupil do literatury poměrně pozdě, až ve dvacátých letech, kdy se podílel na nástupu mladé generace sdružené v avantgardním Devětsilu. Od samého počátku se snažil napsat prózu neobvyklé podoby a estetické působivosti, jak je to zřejmé už v jeho prvotině **Amazonský proud** (1923). Pronikavého úspěchu dosáhl románem **Pekař Jan Marhoul** (1924), příběhem bezelstného dobrého člověka, který nemůže obstát v soutěži měšťácké společnosti. Chaotičnost války a lidských osudů v ní odráží román **Pole orná a válečná** (1925). V další své tvorbě Vančura zpracovává nejružnější témata, a to rozmanitým způsobem. Parodizující humor se u něho střídá s podivnými tajemnými příběhy, snadná přístupnost se proměňuje v jazykové experimentování. Velkého významu nabývají jeho díla zabývající se různými etapami české historie, a to různým pojetím zpracování. Charakteristická v tomto směru je románová balada **Markéta Lazarová**, příběh plný bojů, nenávisti a krutosti, avšak přesto vyznávající víru v nezničitelnost života. Zvláštního významu v nich získává postava vypravěče jako prostředníka mezi autorem a čtenářem. Takovým způsobem je například vytvořen román **Konec starých časů**, historie jakéhosi novodobého barona Prášila, který je konfrontován s chamtivostí nastupujících zbohatlíků 20. století. Na rozhraní reálného příběhu a pohádkového podobenství stojí román **Tři řeky**. V pestrých osudech hrdiny knihy je vidět obtížná cesta ke kladným hodnotám života. Podobného ladění je i román **Útěk do Budína** (1932). Poslední díla Vladislava Vančury zůstala nedokončena. Nedokončena zůstala lidová hra **Josefina** i dva monumentální prozaické cykly. Z prvního byl dokončen pouze první svazek, román **Rodina Horvatova**, odehrávající se těsně před první světovou válkou. Torzem zůstaly i monumentální **Obrazy z dějin národa českého** (první dva svazky vyšly v letech 1939-1940, třetí, nedokončený, až v r. 1948). Vančura v této próze počíná historii českého národa příchodem praotce Čecha, pokračuje obrazy z doby knížecí až po období přemyslovských králů. Nechtěl idealizovat, opíral se o nové výsledky bádání mladých historiků. Jednotlivé příběhy jsou k sobě volně přiřazovány. Smyslem všeho nemělo být vyvolávání barvitých obrazů minulosti, ale pochopení dějin jako jednoty mnoha činů, jimiž se stále dotváří úděl národa.

Za zmínku rozhodně také stojí historická novela **Luk královny Dorotky**, či poetické **Rozmarné léto**.

Nadějí české literatury 30. let se stal **VÁCLAV ŘEZÁČ** (1901-1956), autor psychologické prózy. Poprvé na sebe upozornil románem s autobiografickými prvky **Větrná setba** (1935). Na konci třicátých let píše prózu **Slepá ulička** (1938), analýzu velké společenské krize, která se zde obráží jako krize mravní. Na Slepou uličku určitým způsobem navazuje Řezáčův první román z válečné doby, psychologická monografie o původu zlého jedince **Černé světlo** (1940). Ještě hlouběji se Řezáč zabývá psychologií člověka v románech **Svědék** (1942) a **Rozhraní** (1944).

Po válce se pouští do románů, které měly vyjádřit nadšení z budování nového Československa. Oba dokončené romány, **Nástup** (1951) i **Bitva** (1954), jsou však poplatné době nejen námětem, ale především schematickým (zjednodušujícím) zpracováním. Specifická je i Řezáčova tvorba pro děti, z raného sociální problematikou ovlivněném období **Kluci, hurá za ním** (1933) a **Poplach v Kovářské uličce** (1934).

Citlivým zobrazovatelem maloměstského života byl také **JAROSLAV HAVLÍČEK** (1896-1943). Svým psychologickým postřehem pronikal až do nejintimnějších lidských vztahů, které se na malém městě rozvíjejí. Snaží se o co nejpravdivější vykreslení postav, jejich pohnutek a především touze vzepřít se maloměstské morálce. Romány získaly velkou oblibu u čtenářů, právě pro prosté a nepatetické zpracování obyčejných lidských osudů – **Vyprahlé touhy** (1935) – přepracované a vydané po autorově smrti v roce 1944 pod názvem **Petrolejové lampy**. Výborné jsou také romány **Neviditelný** (1937), **Ta třetí** (1939), **Helimadoe** (1940).

K dalším autorům, kteří hluboce znali život na českém městě, patří **EDUARD BASS** (1888-1946). Bývalý spolupracovník kabaretu Červená sedma a vynikající žurnalista Lidových novin je autorem několika knih kulturních i společenských postřehů, napsaných s humorem (**Muži v ofsajdu**, **Klapzubova jedenáctka**). Oblíbené jsou i jeho romány z cirkusového prostředí **Cirkus Humberto** (1941) a **Lidé z maringotek** (1942), kterými za války usiloval o posílení národní soudržnosti.

Maloměsto je také inspirací pro **KARLA POLÁČKA** (1892-1944). Autor k němu přistupuje s humorem smíšeným s ironií. Tím trochu utlumuje hrůzu z malosti drobných postaviček. V jeho tvorbě dominuje nedokončený cyklus románů o životě maloměsta – **Okresní město** (1936), **Hrdinové táhnou do boje** (1936), **Podzemní město** (1937), **Vyprodáno** (1939). Nejčtenější je však bezesporu klukovský příběh **Bylo nás pět** (1946).

EGON HOSTOVSKÝ (1908-1973), autor povídek a románů vystihujících kafkovsky nezakořeněné a trpící postavy. V románech se často mísí realita s fantazií, až halucinacemi. Romány jsou plné duševně nalomených postav, především lidí trpící svým židovským původem. **Případ profesora Kornera** (1932), **Žhář** (1935), **Dům bez pána** (1937), **Sedmkrát v hlavní úloze** (1942), **Úkryt** (1943). Po válce (od počátku války žil v emigraci) se prosadil v USA.

JAROSLAV DURYCH (1886-1962), katolický autor povídek ze současnosti **Sedmikráska** (1925), i románů a povídek z české minulosti – valdštejská trilogie **Bloudění** (1929), menší valdštejská trilogie **Rekviem** (1930).

Mezi další významnější autory období mezi dvěma světovými válkami zcela jistě patří **Marie Pujmanová**, **Jaromír John**, **Karel Schulz**, **Jarmila Glazarová**, **Marie Majerová**, **Anna Marie Tilschová**, **Božena Benešová**, **Karel Konrád**, **Jan Čep**, **Josef Kopta**, **Václav Kaplický**, **Jan Drda** a množství dalších.

Rozbor:

I. Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník

J. Havlíček: Petrolejové lampy